

**DİVAN ŞİİRİNE KAYNAKLIK ETMESİ BAKIMINDAN KUR'ÂN:
FUZULİ'NİN GAZELLERİ ÖRNEĞİYLE**

Muhammet Kuzubaş
Ondokuzmayıs Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

The Qur'an as a source of Diwan poems

Due to the fact that the subject of the Diwan Poems is very vast, the poets of Diwan benefited from various sources in their poems. One of these sources is Holy Qur'an.

In this article, we studied all Turkish lyric poems existing in the Diwan of Fuzuli, one of the most important poets of the period. We have concluded that Fuzuli referred to Qur'anic verses to a great extent. He took these verses as a mean to explain his will.

Key words:

Qur'an, Fuzuli, Lyric poem.

İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Türklerin hayatlarının hemen hemen her safhasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Türkler, eski kültürün getirdiği bazı inanç ve itikatları büyük oranda bir kenara bırakmışlar, bunların yerlerini İslamî kültürün ürünleri ile doldürmüşlerdir. Dolayısıyla toplumların aynası mesabesinde olan edebiyat da bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Özellikle tasavvuf anlayışının, Ahmet Yesevî ile başlayan ve Yunus Emre ile devam eden süreçte Türkler arasında hızla yayılması, Türk Edebiyatı'nda İslamî unsurların daha da artmasına vesile olmuştur.

13. ve 14. yüzyıllarda temelleri atılan ve 15. yüzyıldan itibaren ağırlığını hissettiren ve Yüksek Zümre Edebiyatı, Klasik Edebiyat, Eski Türk Edebiyatı vb. isimlerle de anılan Divan Edebiyatı'nda da İslamî unsurlar yoğun olarak kullanılmaktadır.

Divan Edebiyatı şeklen sınırlı bir yapıya sahip ise de muhtevâ yönünden son derece zengin ve çeşitli kaynaklardan beslenir. Bütün dinî ve felsefî eserler, Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler, kıssalar, mucizeler, tarih, esâtir, tabiât, kozmografya, zihniyet, olaylar, dil vb. pek çok alanda bir şairin sahip olduğu her türlü kültür ve birikim, bu edebiyatta, vezne dökülür, kafiyyeye dönüşür.¹ Divan şairlerinin kullandığı kaynakları Ağâh Sırrı Levend on üç başlıkta ele alır.² Bu kaynakların en önemlilerinden birisi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân ayetleri, Divan şairlerinin bol bol

¹ İskender Pala, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, C. 4, s. 160.

² Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatında Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.

1- Ayetlerin Aynen Alındığı Beyitler

Fuzûlî, gazellerin -sayıları çok olmamakla birlikte- bazılarında ayetlerin orijinalinden faydalanmıştır. "Yâsin" ve "Tâhâ" kelimeleri dışında ayetlerin tamamının alındığı bir beyit yoktur. Şair, ayetlerin orijinallerinden bir kısmını, anlatmak istediği konuya uygun bir bağlamda kullanmıştır. Fuzûlî, gazellerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece beş tane beyitte ayetlerin orijinalinden faydalanmıştır.

Bulmazdı kahrın açmasa hân-ı siyâsetin

Hel min mezîd lokmasına dûzah iştiâ (2/5)

Senin kahrın siyaset sofrasını açmasa cehennem "daha var mı?" lokmasına iştiâ etmezdi.

Beyitteki "hel min mezid" sözü ayetin orijinalinden alınmış bir bölümdür: "O esnada Allah buyurur: 'Huzurumda çekişmeyin. Ben size daha önce uyarı göndermiştim. Benim huzurumda söz değiştirilmez ve ben kullara asla zulmedici değilim. O gün cehenneme: 'Doydun mu?' deriz. O da (hel min mezid) 'Daha var mı?' der.'" (Kaf/29, 30)

Senden bulubdur Ahmed-i Mürsel makâm-ı kurb

Tahsîn-i yâ vü sin ile teşrif-i tâ vü hâ (2/6)

Hiz. Peygamber'i sen miraçtaki sana yakınlık mertebesine ulaştırdın. Yâsin süresinde onu sen övdün; Tâhâ süresiyle de onu şerefliendirdin. Makam-ı kurb, kurbîyyet makamı, yakınlık makamı demektir ki bu bize miraç olayını hatırlatır. Miraçtaki kurbîyyet, Necm suresi 9. ayette "fekane kabe kavseyni ev edna" yani bu yakınlık "Öyle ki araları iki yayın ucu kadar veya daha az kaldı." şeklinde anlatılır. TÂHÂ ve YÂSİN kelimeleri, anlamları kesin olarak bilinmemekle beraber, Kur'an'da iki surenin adları ve aynı zamanda birer ayettir. Aynı kelimeler 5. gazelin 6. beytinde de vardır:

Nice takrîr edeyim vasfım ol şâhın kim

Ana vassâf ola Yâsin ü mu'arrif Tâhâ (5/6)

Beyit, "O padişahın vasfı hakkında ne diyeyim. Onun güzelliği ancak Yâsin ve Tâhâ ile anlatılabilir." anlamına gelmektedir. Yâsin suresinde Hz. Peygamber'in ilahi mesajı tebliğ vazifesinde hiçbir mükafat beklemediği anlatılır. Tâhâ suresi ise Hz. Peygamber'in Mekke'de İslamî tebliğ esnasında inmiştir ve risaletinin kemale ereceğini müjdeliler.

Vaslun bana hayat verir firkatın memât

Subhâne hâliki halaka'l-mevti ve'l-hayât (39/1)

Visalin bana hayat verir ayrılığın ise ölüm. Bütün noksan sıfatlardan münezze olan Allah hayatı ve ölümü yaratmıştır.

Mülk süresi 2. ayette şöyle denmektedir: "Ellezi halaka'l-mevte ve'l-hayâte liyeblüveküm eyyukum ehseñu amelâ" Yani "O, hanginizin daha iyi amel edeceğini sınamak için hayatı ve ölümü yarattı." Görüldüğü gibi beyitte ayetin orijinalinin bir kısmı kullanılmıştır. Sevgiliye kavuşmak aşık için hayat, ondan ayrılmak ise ölümdür. Şair, bu düşüncüyü bu ayeti kullanarak desteklemek niyetindedir.

Buyurma tevbe mana ol şarâbdan nâsih

Ki görse amı dutar cezme-i terk-i tevbe Nasûh (55/2)

Ey nâsih! Bana bu şaraptan tövbe etmeyi öğütleme. Zira bu şarap öyle bir şaraptır ki bunu Nasuh görse tövbeyi terk etmeye karar verir.

Tahrim süresi 8. ayetinde şöyle buyruluyor: "Yâ eyyühe'llezîne âmenü tûbü ilallâhi tevbeten nasûhâ" yani "Samimi bir tövbe (tövbe-i nasuh) ile Allah'a dönünüz." Beyitte geçen nasûh, Arapça nush kökünden gelen 'fe'ül" vezninde türetilmiş bir kelimedir. Nasûh tövbesi ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Elmalılı M. Hamdi Yazır, tevbe-i nasûh ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Nasûh, tövbenin doğrudan doğruya sıfatı olarak hâlis, ciddi, temiz bir tövbe veya insanın din ve ahlâkını çok iyi ıslah edecek tesirli bir tövbe anlamındadır."¹⁴ Bu yorumun dışında, Nasuh adlı bir kişinin çok önceleri yaşamış olan ve günahlarının çokluğu sebebi ile ettiği samimi tövbe vesilesiyle affedildiğine dair rivayetler de mevcuttur. Görünen o ki, Fuzûlî, her iki yorumu da dikkate almıştır. O şaraptan tövbe etmemi isteme, çünkü o şarabı Nasuh bile görse tövbesini bozar, diyor.

2- Ayetlerin Meallerinin Kullanıldığı Beyitler

Fuzûlî, bazı beyitlerinde ayetlerin meallerinden faydalanmıştır. Kimi beyitlerde ayetin mealini olduğu gibi kullanmış, kimi beyitlerde de ayetin sadece bir bölümünü almıştır. Meallerin, ayetlerin orijinalinden biraz daha fazla kullanıldığı dikkati çeker. Şair, tespitlerimize göre on bir beyitte Kur'an ayetlerinin meallerini kullanmıştır. Tasavvufî bağlamda düşünüldüğünde aslında pek çok beyitte ayetlerle ilgi kurulabilir. Fakat biz, sadece, kesin olarak ayetlerin meallerine işaret eden beyitleri almakla iktifa ettik.

Ya men ahâta 'ilmüke'l-esyâe küllehâ

Ne ibtidâ sana mutasavver ne intihâ (2/1)

Ey ilmi bütün eşyayı kuşatan Allah! Sana ne başlangıç ne de son tasavvur edilebilir.

Fuzûlî, bu beytin ilk mısramda nedense ayetin orijinalini almak yerine, ayetle aynı manayı ihtiva eden Arapça bir cümle kullanıyor: "Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır." (Tâhâ/98). Ayrıca ikinci mısra da "O, ilktir, sondur." anlamına gelen Hadid süresinin 3. ayetinden faydalanmıştır.

Bülend ü pest-i âlem şâhid-i feyz-i vücûdudur

Degül bihûde olmak yok iken arz u semâ peydâ (4/2)

Alemin yükseği (gök) ve alçağı (yer) varlığınıca feyzinin şahididir. Yer ve gök yok iken var olmuştur, bu aslında boşuna değildir.

Şair, dördüncü gazelin yukarıdaki beyti ile aşağıdaki iki beytinde Allah'ın Tekvîn, Tekvîn, Hakîm, Alîm gibi vasıflarını ayetlerden faydalanmak suretiyle anlatmaktadır. Beytin ikinci mısramda şu ayetten ilham alınmıştır: "Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler): 'Rabbimiz! Bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru.'" (Al-i İmran/191)

¹⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. 8, s. 164-165.

Kemâl-i hikmetün izhâr-ı kudret kılmağa etmiş

Gubâr-ı fîreden âyine-i gîti-nümâ peydâ (4/3)

Beit, "Hikmetin kemali sendedir. Bu kemal kendi kudretini meydana çıkarmak için kara tozdan (topraktan) dünyayı gösteren ayna (gönül) vücuda getirmiştir." manasına gelmektedir. Ayine-i gîtinümâ gönüldür, kalptir. İnsan vücudunun topraktan yaratıldığına dair şu ayet vardır: "Biz sizi kuru bir çamurdan (topraktan) yarattık." (Hicr/25)

Cihân ehline tâ esrâr-ı ilmün kılmaya mahfi

Kılubdur hikmetün küffâr içinde enbiyâ peydâ (4/6)

Senin ilmin bütün eşyayı ihata eder. Bu ilmin sırları dünyadaki insanlara gizli kalmasını diye kafirler içinde peygamberler gönderdin.

Bu beyitte hem Allah'ın ilminin genişliği ile ilgili ayetten (daha önce geçmişti), hem de Cuma suresinin 2. ayetinden faydalanılmıştır: "Çünkü ümmilere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen Allah'tır."

Bâki-i mu'ciz ne hâcet din-i hak isbâtına

Âlem içre mu'ciz-i bâkî yeter Kur'ân sana (6/4)

Getirdiğin hak dinin ispatı için başka mucizeye ne gerek var? Âlem içinde kıyamete kadar bâkî kalacak olan Kur'ân mucizesi sana yetmez mi?

Geçmişte bir çok milletler kendilerine gönderilen peygamberlerden mucize göstermelerini beklerler. Aynı şekilde Hz. Muhammed'den de çevresindeki insanlar mucize göstermesini beklemişlerdir. Bu hususta şöyle bir ayet dikkatimizi çekmektedir. "Onlar. 'Bize Rabb'inden bir mucize getirmeli değil miydin?' dediler. Önce gelen kitapların apaçık delili (Kur'ân) onlara gelmedi mi?" (Tâhâ/133) ayeti ilham kaynağı olmuştur. Bu beytin bulunduğu 6. gazel na'ttir. Na't, Hz. Peygamber'in özellikleri üzerine söylenen, Hz. Peygamber'i övmek amacıyla kaleme alınan şiirlere verilen isimdir.¹⁵ Bu sebeple şair, burada ve takip eden iki beyitte Hz. Peygamber'i övmekte ve bu övgüsünde anlamı güçlendirmek, ifadedeki tesir gücünü artırabilmek için Kur'ân ayetlerinden istifade etmektedir.

Vasf-ı Cibrîl-i Emîn etmiş kabûl-i hizmetün

Sırr-ı Hak keşfine anunla yetüb fermân sana (6/5)

Cebraîl'in vasfı olan emanet senin hizmetine girmiştir. Hakk'ın sırrını keşif için ferman onunla yani emanetle sana gelmiştir.

Hak sırrını keşif için gelen ferman Kur'ân'dır. Kur'ân da Cebraîl vasıtasıyla gelmiştir: "O, arşın sahibinin katından güvenilir bir elçinin getirdiği sözdür." (Tekvir/19,20)

Sensen ol hâtim ki refetmiş cemi'-i hâkimi

Hâtem-i hükm-i nübüvvet tapşurup devrân sana (6/6)

Sen o son peygambersin ki devran sana nübüvvet hükmünün yüzüğünü takdim ederek bütün hakimleri ortadan kaldırmıştır.

Beyitte geçen hâtem-i hükm-i nübüvvet ile bütün hükümleri kaldıran ve yeni

¹⁵ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 1993, s. XII.

hükümler getiren kişi, Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğu şu ayette ifade edilmektedir: "O, Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur." (Ahzâb/40)

Sünnetin mağfîret erbâbına minhâc-ı husûl

Tâ'atün ma'siyet emrâzına tedbîr-i ilâc (48/4)

Sünnetin, kulların affa eriştiği bir yoldur. Sana itaat, günah sahiplerinin hastalıklarını tedavi eder.

Günah sahiplerinin hastalıklarının ilacı, günahlarının affedilmesidir. İslamî inanca göre günahların affedilmesi için Hz. Peygamber'in sünnetine itiba gerekmektedir. Hz. Peygamber'e itaat edenlerin affedileceği şu ayette ifade edilmektedir: "De ki; Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." (Al-i İmran/31)

Âteş-i berk-i firâkın nâr-ı dûzah tek elim

Cür'a-i câm-ı visâlin âb-ı kevser tek lezîz (65/2)

Ayrılığının yıldırımının ateşi cehennem ateşinden daha elem vericidir. Visalinin kadehinin bir yudumu, Kevser suyundan daha lezzetlidir.

Kur'ân'da pek çok ayette cennet nimetlerinin güzelliğinden ve cehennem ateşinin dehşetinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu beyitte geçen ve cennet nimetlerinden birisi olan Kevser Kur'ân'da bir sûre adıdır. Bu sûrede mealen "Biz sana Kevser'i verdik." denmektedir. Divan şiirinde sevgilinin visal kadehinden nûş eylemek aşık için en büyük hedeftir. Kadeh, kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin dudağına teşbih edilir. Sevgilinin dudağı ise âb-ı Kevser'den daha lezzetlidir.

Bu gamlar kim benim vardur ba'îrün başına konsa

Çıkar kâfir cehennemden güler ehl-i azâp oynar (70/6)

Benim başımdaki gamlar devenin başına konsa kafir cehennemden çıkar, azap görenler sevinçlerinden oynarlar.

Bu beyitte şairin, Araf sûresinin 40. ayetinin mealinden faydalandığı görülmektedir. Bu ayette: "Deve iğne deliğinden geçmedikçe kafirler de cennete giremeyeceklerdir." buyrulur. Devenin iğnenin deliğinden geçmesi nasıl mümkün değilse, kafirlerin de cennetten çıkması o derece imkansızdır. Fuzuli bu mübalağayı öyle kullanıyor ki, sonunda dertleri bir deveye yüklense, devenin o ağır yük altında öyle inceceğini, öyle ariklasağını varsayıp sonunda iğne deliğinden geçebileceğini; bu durumda da ayet-i keriminin medlülü olan, kâfirlerin cennete girmesi hadisesinin vuku bulacağını dile getiriyor.¹⁶ Kısaca şair, bu ayet aracılığıyla dertlerinin ne kadar çok olduğunu anlatmak istemektedir.

Hiç kim bilmedi tahkik ile ağzın sırrın

Sırr-ı gaybı ne bilir kimse Hudâ'dan gayrı (271/6)

Hiç kimse hakikatte ağzının sırrını bilmedi. Gaybın sırrını Allah'tan başkası bilemez.

Divan şiirinde sevgilinin ağzı, yokluktur, gaybdır. Şair bu düşüncüyü daha etkili bir şekilde muhatabına bildirmek için gaybın Allah'tan başkası tarafından

¹⁶ Iskender Pala, *Aşinâ Güzeller*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 246.

bilinemeyeceğine dair muhtelif ayetlerden istifade etmektedir. Bu ayetlerden biri En'am sûresinin 59. ayetidir: "**Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır. Onları Allah 'tan başkası bilemez.**"

3- Ayetlerden İma Yoluyla Faydalanılan Beyitler

Fuzûlî'nin, şiirlerinde Kur'an ayetlerinden istifade etme hususunda takip ettiği üçüncü yol ayetlere imada bulunmadır. Fuzûlî pek çok beyitte Kur'an ayetlerine telmihte bulunmuştur. Biz bu sayıyı otuz sekiz olarak tespit edebildik. Tasavvufî pencereden bakıldığında bu sayı daha da artabilir. Fakat, biz, diğer iki maddede olduğu gibi kesinlik aradık ve ayete kesin olarak telmihte bulunulan beyitleri aldık.

Ey ki ehl-i 'ışka söylersen melâmet terkîn et

Söyle kim mümkün midür tağyîr-i takdîr-i Hudâ (1/5)

Ey aşk ehline melamet yolunu bırak diyen! Söyle, Allah'ın takdirinden başkasının olması mümkün müdür?

Beyitte Ahzab sûresinin 38. ayetine telmih vardır: "**Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir emirdir.**" Melâmet, ayıplama, kınama demektir. Aşıklar, aşkın sırrını bilmeyenler tarafından daima ayıplanırlar. Yine melamet kelimesi ile aynı kökten türeyen melâmî ise, her tür gösterişten uzak, dünya malından yüz çeviren, dervişliği, rintliği kendine ilke edinen kimse" için kullanılır. Her iki anlamın da nazar-ı itibara aldığımızda, şair, melamet yolunda olmayı Allah'ın takdirine bağlıyor ve Allah'ın takdirinin değişmeyeceğine dair ayete göndermede bulunarak iddiasına kuvvetli ve kutsal bir mesnet bulmuş oluyor.

Sensin kulan mezâhir-i ümmîd-i bîm edip

Mûsâ'nın ilm genci asâsını ejdehâ (2/3)

Ümit ve korkunun görüldüğü yer olmak üzere, Hz. Musa'yı ilim hazinesi, esasını da ejderha yapan sensin.

Bu beyitte Hz. Musa ile ilgili olarak Taha sûresinin 17-21. ayetlerinde geçen hususiyetlerinden bahsedilmektedir: "**Şu sağ elindeki nedir, ey Musa? O, benim asâmdır, dedi; ona dayanırım, onunla davarlarım yaprak silkelerim,; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır. Allah: 'Yere at onu , ey Musa!' dedi. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi? Allah u Teala: 'Onu tekrar eline al. Korkma, biz onu evvelki asâ şekline getiririz.' buyurdu."**

Havf-ı hatâda muztaribem var ümîd kim

Lütfun vere beşâret-i avf-i hatâ bana (3/5)

Bir hata işlemeyeyim diye korku içinde çırpınıyorum. Lütfunun, hatamın affedileceği müjdesini vermesini ümit ediyorum.

Beyitte şu iki ayete telmih vardır: "**Korkuyla ve ümitle Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için) vücutları yataklardan uzak kahrılar ve kendilerine verdiğimiz rızaktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için, ne mutluluklar saklandığını kimse bilemez.**" (Secde/16,17); "**Allah 'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.**" (Zümer/53)

Ey Fuzûlî reh-i şer'ini tut ol râh-berün

Bu tarik ile dalâletden özün eyle rehâ (5/6)

Ey Fuzûlî! O yol göstericinin gösterdiği yolu tut. Bu yol ile sapıtmaktan kurtul.

Gazelin bütünü düşünüldüğünde söz konusu rehberin Hz. Peygamber olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bu gazel, na'ttır. Hz. Peygambere itiba hakkında Kur'an'da pek çok ayet vardır: "**Biz Peygamber'i kendisine itaat edilmesi için gönderdik.**" (Nisa/64); "**De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.** (Al-i İmran/31); "**Allah'a ve resulüne itaat edin.**" (Al-i İmran/32)

Ey olup mi'rac bürhân-ı ulüvv-i şân sana

Yere inmiş gökten istikbâl edüb Furkân sana (6/1)

Miraç, senin şanının yüksekliğine bir delildir. Kur'an seni gökten karşılayıp yere, sana inmiştir.

Beyitte hem miraçtan hem de Kur'an'ın indirilişinden bahsedilmektedir. Gerçi Kur'an'da miraç kelimesi geçmemektedir fakat miracın vukua gelişi ile ilgili olarak İsra sûresinin 1. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "**Bir gece, kendisine bir takım ayetlerimizi gösterelim diye kulumu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. Allah, gerçekten işitendir, görendir.**" Yine miraç hadisesine işaret eden bir başka ayet de Necm sûresinin 13 ile 18. ayetleridir: "**Onun bir başka inişini Sidretü'l-Münteha'nın yanında görmüştü. Me'va cenneti de onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sarıkça sarıyordu. Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. Vallahi gördü, hem de Rabb'inin ayetlerinden /en büyüğünü gördü.**" Ayrıca beyitte, Kur'an'ın indirilişi ile ilgili olarak pek çok ayete atıfta bulunulmuştur. Bunlardan birisi şu ayettir: "**Biz sana Kur'an'ı indirdik.**" (Nahl 44)

Kilk-i hülkûn çekdi harf-i sâir-i edyâna hat

Hükm-i isbât etdi nefy-i sâir-i edyâna hat (6/3)

Hükmün kalemi diğer dinleri iptal etti. Diğer dinlerin iptali, senini dininin sabit ve bakî olduğunu ispat etti.

Hz. Muhammed'e gelen İslam dini ile önceki dinler iptal olmuştur. Bu sebeple şair beyitte iki ayete telmihte bulunmuştur: "**Bugün sizin dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim.**" (Mâide/3); "**Muhakkak ki Allah katında din İslam'dır.**" (Al-i İmran/19)

Kıldı benden ref teklîf-i namâzı mestlik

Saldı Hak bir neş'e-i câm-ı mey-i gül-gün bana (13/2)

Sarhoşluk benim üzerimden namaz mecburiyetini kaldırdı. Çünkü Hak bana gül renkli şarap neşesi verdi.

Beyitte Nisa sûresinin 43. ayetine atıf vardır: "**Sarhoşken namaza yaklaşmayın.**" Bu ayetten yola çıkarak sarhoş bir şekilde namaz kılmak pek hoş karşılanmaz. Fakat burada şarap neşesi veren, ilahi aşk şarabıdır.

Hûr u Tübâ vasfın ey vâ'iz bu gün az eyle kim

Hem-dem ol Tübâ-hurâm ü hûr-peykerdür bana (15/3)

Ey vaiz! Bana cenneteki huriler ile Tuba ağacını anlatıp durma. Çünkü o Tuba gibi salınıp gezen, huri güzelliğinde sevgili benim yanımdadır.

Bu beyitte Kur'an'daki cennet nimetlerinin anlatıldığı pek çok ayete telmih vardır. Bu ayetlerden birisi de şudur: "**Onlar için cennette tertemiz eşler (huriler) vardır.**" (Bakara/25) Divan şiirinde sevgilinin boyu cenneteki Tuba ağacına benzetilir ve çok zaman sevgilinin boyu Tuba ağacından üstün tutulur.

Ey dil ki hecre düzmeyüp istersen ol mehi

Şükret bu hâle yoksa gelir bir belâ sana (17/5)

Ey gönül! Sen ayrılığa dayanamayıp o ay gibi güzeli istiyorsun. Bu hale şükret, yoksa başına bir bela gelir.

Dini inanca göre haline şükretmeyen insanların başına bela gelir. Bu durum şu ayette ifadesini bulur: "**Eğer iman eder ve şükrederseniz Rabb'iniz size neden azap etsin.**" (Nisa/47) Şair, sevgiliden ayrı kalmaya şükret, diyor.

Seni melek görelî yazmaz oldu ışka günâh

Veli yazıldı bu yüzden beşi sevâp sana (18/2)

Melek seni gördüğünden beri aşka günâh yazmaz oldu. Lakin, bu güzel yüzünden sana pek çok sevap yazıldı. Fuzûlî, sevgilisinin güzelliğini anlatmak için: "*Seni görelî melekler günâh yazmaz oldu*" diyor. Yani, melekler, güzelliği görünce günâhları hoş karşılamış ve günâh yazmaz olmuşlar. Meleklerin günâhları yazması şu ayette geçmektedir: "**İki melek sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar.**" (Kaf/17)

Vermeyen cânın sana bulmaz hayât-ı câvidan

Zinde-i câvid ana derler ki kurbandır sana (21/2)

Senin için canını vermeyen ebedî hayata erişemez. Ebedî diri, senin yolunda canın kurban edendir.

Tasavvufî bağlamda düşünüldüğünde buradaki sevgili Allah'tır. Sevgilinin yani Allah'ın uğrunda canını veren ölü sayılmaz. Bununla ilgili Bakara suresinin 154. ayetinde şöyle buyrulmaktadır: "**Allah yolunda öldürülenlere öldür demeyin. Onlar diridirler, lakin siz bilemezsiniz.**"

Aşka şevkunla cân vermek inen müşkil degül

Çün Mesîh-i vaksen cân vermek âsandur sana (21/4)

Ateşli bir aşkla senin için can vermek o kadar zor değildir. Çünkü zamanın İsa'sısın, aşka can vermek senin için kolaydır.

Can vermek ve Mesih sözcüklerinin bir arada kullanılması Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesini hatırlatır: "**Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.**" (Al-i İmran, 49) Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi onun mucizelerinden birisidir. Divan şiirinde sevgilinin dudağının aşığı can bahşetmesi nedeniyle Hz. İsa ile mukayese edilir. Hz. İsa'nın mucizeleri ile ilgili olarak Peygamberler Tarihi'nde özetle şöyle anlatılmaktadır: "Hz. İsa, İsrailoğulları'nı Allah'a imana davet edince İsrailoğulları Hz. İsa'dan mucize göstermesini isterler. Hz. İsa ilk olarak (Allah'ın yardımıyla) balçıktan bir yarasa

yapar ve ona ağzından üfleyince, yarasa canlanarak uçar, gider. İkinci olarak Hz. İsa, gözleri görmeyen birisinin gözlerini mesheder ve o kişinin gözleri görmeye başlar. Daha sonra Hz. İsa: "Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim." der. Bunun üzerine İsrail kavmi devrin ünlü hekimlerinden Calinus'a giderler durumu anlatırlar: "Ey Calinus! İsa, "Ben ölüyü diriltirim." diye iddia etmektedir." derler. Calinus: "Ölüyü ilaçla kimse diriltilmez! Eğer diriltirse hak nebîdir, hekim değildir." cevabını verir. İsrailoğulları İsa'ya tekrar gelip ölüyü diriltmesini isterler. Hz. İsa beş kişiyi diriltir. Bunlardan birincisi, gökten inen bir sofradaki pişmiş bir balığı dua ederek diriltmesidir. İkinci olarak, Âzar adında bir ölüyü diriltir. Âzar, Hz. İsa'ya hemen iman eder. Üçüncüsü, Hz. İsa'nın dua etmesiyle bir oğulcuk dirilir, tabutu anasına götürür. Dördüncü olarak ölen bir kız için dua eder ve kız dirilir, kalkar, yürür. İsrailoğulları ise Hz. İsa'dan Nuh'un oğlu Sâm'ı diriltmesini isterler. Hz. İsa, Nuh'un Oğlu Sâm'ın kabrine gider, dua eder. Sonra da Nuh'un oğlu Ken'an'ı diriltir ve ona Nuh'un gemisini sorar. Ken'an ona: "Tufan'dan sonra gemiyi yel alıp Kaf Dağı'na bıraktı." der.¹⁷

Kıldın edâ-yı na't Fuzûlî tamam kıl

Kemelte bi's-selâmi ve tememte bi's-salât (39/7)

Ey Fuzûlî! Peygamberi övmeyi tamamladın. Şimdi salâtı ve selâmı tamamla.

Şair, tecrid sanatından istifade ederek: "*Ey Fuzûlî! Na'tını tamamladığına göre artık Hz. Peygamber'e salat u selamda bulunman gerekir.*" diyor. İslamî inanca göre Hz. Peygamber'in ismi anıldığında ona salat ü selam getirmek gerekir. Çünkü: "**Allah ve melekleri Peygamber'e çok salavat getirirler. Ey mü'minler! Siz ona salavat getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin.**" mealindeki ayet bunu iktiza eder. (39/7)

Men fakîrem sen ganî vergil zekât-ı hüsn

Şer' içinde hem manadur hem sana vâcib zekât (40/3)

Ben fakirim, sen zenginsin. Güzelliğinin zekatını ver. Kanuna göre senin bana zekat vermen vaciptir.

Dine göre zekatı zengin olanlar verir ve zekat vermek vacip değil, farzdır. Demek ki buradaki vacip kelimesi görev anlamında kullanılmıştır. Kur'an'da zekatla ilgili pek çok ayet vardır: "**Namazınızı kılınız, zekatınızı veriniz.**" (Bakara/110) ayeti bunlardan birisidir. Şair kendisinin güzellik fakiri, sevgilisinin de güzellik zengini olduğunu söylüyor ve sevgilisinden güzelliğinin zekatını vermesini istiyor.

Ukbâda Kevser istemesin rind-i mey-gede

Dünyâda bes degül mi mey-i ergavân içer (77/4)

Meyhane rindi ahirette Kevser şarabı istemesin. Dünyada erguvan renkli şarap içiyor, bu kâfi değil mi?

Daha önce Kur'an'da cennet nimetlerinden sık sık bahsedilmektedir, demiştik. Beyitte geçen Kevser bu nimetlerden biridir ve Kevser'in bir ırmak olduğu söylenir. Kevser, aynı zamanda Kur'an'da bir sürenin adıdır ve bu surede "**Biz sana Kevser'i verdik.**" denmektedir. Beyitte ise erguvan renkli şarap için rindin cenneteki Kevser'i istememesi gerektiği ifade ediliyor.

¹⁷ A. Faruk Gürünca, *Peygamberler Tarihi*, Akpınar Yayınevi, İstanbul 1979, s. 503-504.

İtün yoluna hüblar sürseler yüz nola emrünle.

Melek haylı sücüd-ı Âdem etmek nass-ı Kur'ân'dır (89/5)

Güzellerin, köpeklerinin yoluna emrinle yüzlerini sürmelerine (secde etmelerine) şaşır mı? Çünkü meleklerin Adem'e secde etmesi Kur'ân'da anlatılmaktadır.

Beyitte şair, sevgilisi ile diğer güzelleri karşılaştırıyor. Güzellerin, sevgilisinin yanında hiçbir değerinin olmadığını söylüyor. Bu sebeple güzeller ancak sevgilinin köpeğinin yoluna secde edebilirler. Şairin esas anlatmak istediği budur. Şair, sevgilisinin diğer güzellerle mukayese kabul etmeyecek derecede güzel olduğunu anlatmak için Hz. Adem'in secde hadisesini araç olarak kullanmaktadır. Bakara suresinin 34. ayetinde Adem'e secde meselesi şöyle anlatılmaktadır: "**Meleklerle Adem'e secde edin demiştik. İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkar edenlerden oldu.**"

Teşne-i câm-ı visâliün âb-ı hayvân istemez

Mâ'il-i mûr-ı hatun mülk-i Süleymân istemez (115/1)

Visalinin kadehine susamış olan âb-ı hayâtı istemez. Karıncaya benzeyen ayva tüylerini seven ise Hz. Süleyman'ın tahtını istemez.

Hz. Süleyman ile karınca hikayesi Divan şairleri tarafından sık sık kullanılır. Bu hikayenin kullanım şekline baktığımızda, karıncanın şair, Süleyman'ın ise sevgili olduğunu görüyoruz. Kur'ân'da bu hikaye şöyle anlatılmaktadır: (Karınca vadisine geldikleri zaman bir karınca: "**Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin.**"). (Neml/ 18)

Ferâhum görüp cefâsını hasenâta dâhil eyler

Ne melek kim ol perinün ameline kâtib olmuş (135/3)

Benim ferahladığımı gören melek, cefasını iyilikler sayfasına dahil ediyor. O peri gibi güzelin amelini yazan bu nasıl melek?

(Yukarıda insanın sağında ve solunda iki meleğin amelleri yazmasıyla ilgili bir ayet münasebetiyle ilgili ayet zikredilmişti: Bk. 18/2) İnsanlara cefa etmek dinen tasvip edilen bir durum değildir. Ne gariptir ki aşığına cefa eden sevgilinin cefası bile iyilikler sayfasına yazılıyor. Çünkü Divan şiirinde sevgilinin cefası bile lütuftur.

Şahsân mülk-i melâhatde sana kullar çok

Biri oldur ki varup Mısır'da sultan olmuş (136/2)

Sen güzellik mülkünün padişahısın. Sana kullar çok. Birisi de Mısır'da sultan olandır.

Divan şiirinde, güzellik ve Mısır'da sultan olmak denince akla Hz. Yusuf gelir. Hz. Yusuf'un sultan oluşu hakkında Yusuf suresinin 54-56. ayetlerinde şöyle denilmektedir: (Hükümdar dedi ki: "**Onu bana getirin, kendime onu has bir yardımcı edineyim.**" Sonra hükümdar Yusuf'la konuşunca: "**Sen bugün yanımızda mühim bir yer sahibisin, eminsin.**" dedi. Yusuf şöyle dedi: "**Beni Mısır'ın hazinelerine memur et; çünkü, ben iyi korur, iyi bilirim.**" İşte, Yusuf'u zindandan kurtardığımız gibi kendisine Mısır memleketinde de kudret ve Şeref verdik.)

Meger terkîb-i İsâ gerd-i hâk-i dergahündendür

Ki durmuş hâkden kadr ile azm-i âsumân etmiş (133/5)

Meğer, İsâ'nın toprağı senin dergahının toprağının tozundanmış. Zira topraktan kalkmış, değer kazanarak göğe çıkmıştır.

Hz. İsâ'nın göğe yükseltilmesi şu ayette geçmektedir: "**Allah buyurdu: Ey İsâ! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkar edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kafirlere üstün kılacağım.**" (Al-i İmran/55) Sevgilinin dergahının toprağı, aşık için feyz kaynağıdır, kutsallık arz eder. Şair de sevgilinin eşiğinin toprağının ne kadar kutsal, saf ve feyizli olduğunu Hz. İsâ'nın bu topraktan faydalanarak göğe yükseldiğini, göğe yükselme sebebinin sevgilinin eşiğinin toprağı olduğunu söyleyerek güzel bir neden buluyor.

Zihî cevâhir-i ihsân-ı `âma ma'din-i hâs

Dür-i şefâ'at için bahr-i rahmete gavvâs (137/ 1)

Sen, alemleri kuşatan ihsan madeni ve Şefa'at incisi çıkarmak için rahmet denizinin dalgıcısın.

Gazelin bir sonraki beytinde geçen miraç kelimesinden buradaki rahmet kaynağının Hz. Peygamber olduğu anlaşılıyor. Hz. Peygamber'in rahmeti ile ilgili şu ayetleri tespit ettik: "**O, iman edenler için bir rahmettir.**" (Tevbe/61); "**Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik.**" (Enbiya/107); "**O, size karşı çok düşkün, çok şefkatlidir, merhametlidir.**" (Tevbe/128).

Yetüb huzûruna mi'rac vakti kılmuşlar

Kamer husûl-i me'âsir Süheyl kesb-i havâs (137/2)

Miraç ile ilgili ayet yukarıda geçmişti. (Bk. 6/1)

Reh-i mütâbe'atündür tarîk-i fevz ü necât

Hevâ-yi merhametündür ümüd-i hayr u havâs (137/4)

Kurtuluş yolu, emirlerine uymaktadır. Merhamet arzun, bizim hayır ve kurtuluş ümidimizdir.

Yukarıda iki beytini aldığımız bu gazel Hz. Peygamber'den bahseden bir na'ttır. Bu beyitte Hz. Peygamber'in merhameti ile ilgili ayetlere telmih vardır. (Bk. 137/1)

Bekâ mülkün dilersen varum yoh eyle dünya tek

Etek çek gördüğünden âfitâb-ı âlem-ârâ tek (156/ 1)

Beka mülkünü istiyorsan dünya gibi varını yok eyle. Dünyayı süsleyen güneş gibi gördüklerinden eteğini çek.

Beka mülkünü yani ahireti istiyorsan bu dünyadan elini eteğini çek, diyor şair. Bu düşüncesinde şu ayetten istifade etmiş olabilir: "**Dünya menfaati önemsizdir. Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır**" (Nisa/77)

Ne bilir ohumayan Mushaf-ı hüsnün şerhin

Yere gökden ne için indüğünü Kur'ân'ın (161/5)

Güzellik kitabının açıklamasını okumayan Kur'ân'ın yere niçin indiğini ne bilir?

Kur'ân'ın niçin indirildiği hakkında İbrahim suresinin 52. ayetinde şöyle denmektedir: "**Bu Kur'ân, kendisiyle uyarılınsınlar, Allah'ın ancak bir tek Tanrı**

olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlar için gönderilmiş bir bildirimdir."

Çeşmümi eşk ile genc-i dür-i meknûn etdün

Merdüm-i çeşmümi ihsân ile Kârun etdün (167/1)

Gözümü gözyaşı ile değerli bir inci hazinesi, gözbebeğimi de bu ihsanla Karun yaptın."

Beyitte geçen Karun, zenginliğiyle tanınan birisidir. Karun'un hikayesi Kur'an'da Kasas suresinin 76. ayetinde anlatılmaktadır: "**Karun, Musa'nın kavminden idi de onlara karşılık azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırlardı.**" Beyitte, gözlerin çok fazla gözyaşı döktüğü söylenmekte ve gözbebeği, inci gibi değerli yaşlara sahip olduğundan zenginlik ve çokluk itibariyle Karun'a benzetilmektedir.

Brak nikâb ki bilsün kemâl-i sun'ı görüp

Firîşte hilkat-ı Âdem'de şüphesin bâtil (176/2)

Örtüyü kaldır ki yaratılıştaki kemali görüp Adem'in yaratılışı hakkındaki düşüncelerinin batıl olduğunu anlasınlar.

Beyitte, Adem'in yaratılışı hakkında batıl düşüncelere sahip olanlar meleklere. Adem'in yaratılışı ile ilgili Bakara suresinin 30. ayetinde şöyle denmektedir: (**Hani Rabb'in meleklere: "Muhakkak ben yeryüzünde benim emirlerimi tebliğe ve infaza memur bir halife yaratacağım."** demişti. Melekler de "**Biz seni hamd ile tesbih ve takdis edip dururken yerde bozgunculuk edecek, kanlar dökcek kimse mi yaratacaksın?"** demişlerdi.)

Reh-rev-i irfâna besdür sâgar ü sâki delil

Kim meh ü horşîdden tapmış temennâsın Halîl (177/1)

İrfan yolcusuna delil saki ve kadehtir. Hz. İbrahim, ay ve güneş yoluyla muradına ermiştir.

Hz. İbrahim'in muradı, Hakk'a ulaşmaktır. Onun Hakk'ı buluşu En'am suresinde geniş bir şekilde anlatılmaktadır: (**Biz İbrahim'e kat'i bilgiye erenlerden olması için göklerin ve yerin büyük mülkünü de öylece gösteriyorduk. İşte o üstünün gece bürüyüp örtünce bir yıldız görmüş: "Bu mu benim Rabb'im?"** demiş. O sönüp gidince ise şöyle demiş: "**Ben, böyle sönüp batanları Rabb'im olarak sevmem.**" Sonra ayı doğar halde görünce de şöyle demiş: "**Bu mu benim Rabb'im?"** Fakat o da batıp gidince: "**And olsun demişti, eğer Rabb'im bana hidayet etmemiş olsaydı sapanlar guruhundan olacaktım.**" Sonra güneşi doğar vaziyette görünce de: "**Bu mu imiş benim Rabb'im? Bu hepsinden de büyük"** demiş, batınca da şöyle söylemiştir: "**Ey kavmim! Bunların hepsi fanidir. Ben sizi Allah'a eş koştüğünüz nesnelere katiiyen uzağım. Şüphesiz ki ben bir muvahhid olarak yüzümü, o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelirim. Ben müşriklerden değilim.**") (En'am /75-79) Şair: "İbrahim ay ve yıldızla nasıl amacına ulaştıysa biz de saki ve kadeh vasıtasıyla amacımıza ulaşırız." diyor.

Mûr-i muhakkarım ki serâsime çok gezip

Nâgâh bâr-gâh-i Süleymân'e yetmişim (187/4)

Süleyman ile karınca hikayesinin Kur'an'daki anlatılış biçimi yukarıda geçmişti. (Bk.115/1)

Bir kul oğlunu gönül şehrine sultan etdün

Mısır idi pâdişehin Yûsuf-ı Ken'an etdün (200/1)

Yusuf'un Mısır'a sultan oluşunu anlatan ayet, 136. gazelin 2. beytiyle ilgili açıklamada verilmişti.

Dil ki bir dilbere ser-menzil idi âhum ile

Yele verdüm adını taht-ı Süleyman etdüm (200/2)

Gönlüm, gönül alıp götüren bir sevgilinin mekanıdır. Ben gönlümü yele verdim, yok ettim. Onun adını da Süleyman tahtı koydum.

Şair, gönlünü Süleyman'ın tahtına benzetmiş. Süleyman ve yel sözcüklerinin kullanılması Hz. Süleyman'ın rüzgara hükmetmesi sebebiyledir: "**Biz istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları onun emrine verdik.**" (Sâd/35)

Zâhidün ta'n ile dönerdim yüzün mihrâbdan

Nice bulmaz ecr min kâfir müselmân eyleyen (221/8)

Ayıplaya ayıplaya zahidin yüzünü mihraptan çevirdim. Bin tane kafiri Müslüman eden hiç sevap alamaz mı?

Zâhid, ibadetin sadece dış görünüşü ile ilgilenenler, öze ihtimam göstermeyenlerdir. İnsanları İslam'a davetle ilgili pek çok ayet vardır: "**Sen, Rabb'ine davet et. Zira sen hakikaten dosdoğru bir yoldasın.**" (Hacc/67); "**İnsanları Allah'a çağırın, iyi iş yapan ve -ben Müslümanlardanım- diyenden kimin sözü daha güzeldir.**" (Fussilet/33)

Feth-i meyhâne için okuyalum fatihalar

Ola kim yüzümüze açıla bir bağlu kapu (239/5)

Meyhaneyi fethetmek için fatihalar okuyalum. Belki bize bir kapı açılır.

Feth ve fatiha aynı kökten gelen iki kelimedir ve her ikisi de Kur'an'da birer sure adıdır. Feth süresi Mekke'nin fethiyle ilgilidir: "**Biz sana apaçık bir fetih verdik.**" (Fetih/1). Fatiha ise Kur'an-ı Kerim'in ilk süresidir, yani Kur'an'ın girişi, kapısıdır.

Ey Fuzûli bize takdîr gam etmiş rûzi

Kılalum sabr nedür çâre rızâdan gayrı (271/7)

Ey Fuzûli! Bize kader, gamı takdir etmiş. Sabredelim, zira razı olmaktan başka çare nedir?

Aşığın kaderi gam çekmektir. Şaire göre kadere rıza göstermek gerekir. Çünkü: "**Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.**" (Ahzab/38)

Nâvekin gör kim yarup eşküm dutar göz perdesün

Ey diyen Mûsâ asâsı kat'-ı deryâ etmedi (280/2)

Ey Musa'nın asâsı denizi kesip açmadı diyen! Bak sevgilinin okunun gözyaşımı yarıp da göz perdesine nasıl ulaştırdığını gör.

Sevgilinin oku, Musa'nın asâsına, gözyaşı da denize benzetilmiş. Hz. Musa ile

Firavun ve Firavun'un adamlarının mücadelesi Kur'an'da şöyle anlatılır: (Derken Firavun ve adamları gün doğumunda onların ardına düştüler. İki topluluk birbirini Musa'nın adamları: "İşte şimdi yakalandık!" dediler. Musa : "Asla!" dedi.. "Şüphesiz Allah benimledir, bana yol gösterecektir." Bunun üzerine biz Musa'ya: Asân ile denize vur!" diye vahyettik. Vurunca deniz derhal yarıldı.) (Şuâra/60-63).

Her demünden min Mesihâ zinde-i câvid olur

Sen eden izhâr i'câzi Mesihâ etmedi (280/3)

Senin her nefesinden bin tane İsa ebedi hayata erer. İsa dahi senin gösterdiğin mucizeyi gösteremedi.

Sevgilinin nefesi, aşıklara hayat vermektedir. Bu yönüyle sevgilinin nefesi İsa'nın nefesine teşbih edilir. İsa'nın mucizesi ölüleri diriltmektir: "Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim." (Al-i İmran/49). Şair, sevgilinin nefesinin aşığa can vericiliğinden bahsetmektedir.

Ey hoş ol kim ışk harfin bir dahî tekrâredem

Haşr dîvânında görgeç nâme-i a'mâlûmi (287/4)

Mahşer divanında amel defterimi görünce o defterde bir kez daha aşk kelimesini tekrar etmek ne hoş olur. Şairin aşkı amel defterine yazılmıştır. Kıyamet gününde bu aşk kelimesini görünce yine mutlu olacaktır. Beyitte İsrâ suresinin 13-14. ayetlerine telmih vardır: "Her insanın amelini boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter (deriz)."

Serha bir gün kılduğum bîdâdi çekmez haşre dek

Ol melek kim yazmak ister nâme-i a'mâlûni (296/3)

Amellerin melekler tarafından yazılması ile ilgili ayet yukarıda geçmişti. (Bk. 18/2)

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslamiyet'in kabulünden sonra İslami kültürün temeli olan ve asırlardır orijinallüğinden ve kutsiyetinden bir şey kaybetmeyen Kur'an-ı Kerim, Türk toplumunu da etkilemiştir. Her ne kadar bazıları tebliğ amacını gütseler de, genel olarak şairlerimiz Kur'an ayetlerini söylemek istedikleri konuya uygun bir bağlamda, sözün manasını kuvvetlendirmek için vasita olarak kullanmışlardır. Bu kullanımda -genel olarak- tebliğ ve telkin amacı gütmeyizler. Amaçları, bir ayeti zikretmek değil, sözün gücünü, büyümesini artırarak muhataplarının zihinlerinde daha kuvvetli etkiler meydana getirmektir. Ayetler, kâh tam metin, kâh remiz yoluyla anılıp şiirin muhatabına bir mesaj vermeye yönelik olarak vezne dökülürler.¹⁸

¹⁸ İskender Pala, Âşinâ Güzeller, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 244.